

NICOS POULANTZAS

AHMET İNSEL

Nicos Poulantzas 3 Ekim 1979 günü, 43 yaşında Paris'de öldü. 1960'da Yunanistan'dan göçüp Paris'e yerleşen Poulantzas, 1964 yılında Sartre'in çok beğendiği ve ağırlığı onun varoluşçu tezlerine yakınlaşan, kanun, yasallık ve hukuk konusunda bir doktora tezi savunduktan kısa bir süre sonra, Althusser ve Marksist yapısalcılıkla karşılaştı. Poulantzas'ı uluslararası planda tanıtan ilk kitabı **Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar** (1968), Althusser ve Balibar'ın **Kapital'i Okumak** adlı kitaplarının yayımlanması ve hazırlanması çerçevesinde oluşan Marksist düşünce ve tartışma ortamı içinde ortaya çıkar. Sartre'ci-Marksist tezlerin savunucusu Poulantzas'ın yerini toplumu yapısal kertenler (iktisat, ideoloji ve politika) olarak inceleyen, 1960 yılları Fransa'sının Marksist prototipi alır. Bu teorik çerçeve içinde, Poulantzas Althusser'in yapmadığını yaparak, burjuva devletinin yerini, kendini yeniden üretme sürecini ve bu devlet içinde geçen sınıf mücadelelerinin hiyerarşisini incelemeye çalışır. 1968'de Poulantzas için devlet, görece özerk bir sınıf kurumu olmasının yanında, toplumun uyumunu sağlama ve bu uyumu koruma görevi çerçevesinde başlıca üç işlev (iktisadi, ideolojik ve politik işlevler) içeren, özellikle politik işlevin ötekileri üst-belirlediği ve öbür işlevlerin politik işlev içinde yoğunlaştığı bir kurumdur. Burada Althusser'den alınmış üst-belirlenme kavramı üzerinde durmakta yarar var.

Politik kerteği incelerken Poulantzas Althusser'i izleyerek, bu kertenin bütünüyle özerk olmadığını, sınıf savaşının en son kerede iktisat tarafından belirlenmesi çerçevesinde, siyasetin ve ideolojinin sınıf savaşının konumunu yansıtmaları ölçüsünde kurulan zincirleme ilişkilerin, ilk anda saf bir ekonomizme getirdiğini hisseden Poulantzas, tarihte tehlikeli sonuçları görülmüş olan bu sapmadan kurtulmak için bir yandan «iktisadın en son kerede belirleyici» olduğunu savunurken, bir yandan da tüm belirleyici kertenlerin kendi aralarında, karşılıklı belirlendiklerini (üst-belirlenme) ileri sürer.

1968'deki kitabından Poulantzas'ın kapitalist devlet üzerine bütünsel bir analize ulaşmak istediği izlenimi çıkabilir. Gerçekten de siyaset üzerine genel bir inceleme, iktidar kavramı (iktidar kavramının oluşum yeri, sınıf pratikleri alanıdır, der) ve kapitalist devlet tarzının aldığı biçimlerin ve bu biçimlerin somuta geçirildiği rejimlerin bir tipolojisi ve devlet personeli (bürokrasi) ve elitlerin egemen sınıflarla olan ilişkilerini göstermesi ele alındığında, bunların bütünsel bir devlet teorisinin ilk basamakları olduğu izlenimi uyandır. Fakat böyle hacimli bir teoriye ulaşmak için ilk önce «genel olarak» üretim tarzlarının teorisini oluşturmak gerekir. Fransa'da Marksizmin 1960'ların sonunda vardığı çıkmaz, kendisinin büyük gurültülerle başlattığı ve boyunu aşan böyle bir teorik perspektifi hedef almasından kaynaklanır.

Poulantzas bunun farkına erken vardı. Ekonomizmden sıyrıldığı ölçüde, bunun tarihi kökenlerini araştırmak gerekliliği ortaya çıkıyordu. **Faşizm ve Diktatörlük** adlı kitabı (1970) faşizmin özgüllüğü ve Alman nasyonal-sosyalizmi ve İtalyan faşizminin tarihi süreç içinde birleştikleri ve ayrılıkları noktaları incelemesinin yanında, III. Enternasyonal'in özellikle faşizm analizi karşısında düşüştüğü saf ekonomizmin altını çizmeyi amaçlıyordu. Mao'nun kültür devrimi ve belli açılardan «anti-stalinci» yaklaşımının çekiciliğine kapılmış Althusser ve çevresinden Poulantzas'ın kopuşu aynı zamanda belli umutların yıkıldığı, Mayıs 68 sonrasının heyecanının geçtiği ve Althusser'in kendisinin sorunsalının belli boyutları üzerine özeleştiriyeye başladığı «arayış» ortamında gerçekleşir.

Faşizm ve Diktatörlük'den sonra Poulantzas tüm araştırmalarının ağırlığını kapitalist devletin işleme mekanizmaları üzerine yöneltir. **Bugünkü Kapitalizmde Toplumsal Sınıflar** (1974), Fransız Komünist Partisi'nin 1970'lerin başından itibaren toplumu değiştirme stratejisine dayanak olarak sunduğu Tekelci Devlet Kapitalizmi tezinin karşısında özellikle somut Fransız toplumunu ve bu toplumda iktidar bloğuna katılan veya bu bloğu destekleyen sınıfları incelemeye çalışır. Tekelci Devlet Kapitalizmi tezinin «tek bir mekanizmada tekelilerin ve devletin birleşmesini», tekelci olmayan kesimlerin iktidar bloğunun dışında olduklarını, devletin iki ayrı parça olarak ele alınabileceğini (tekellerin devleti ve toplumsal-koruyucu devlet) iddia eden görüşlerine karşı, o dönemde FKP içinde cılız olarak varolan ve asıl gücünü Troçkist düşünürlerde bulan eleştirilere Poulantzas somut bir boyut katar bu kitabıyla.

«Ortak Sol» ve «Solun Ortak Hükümet Programı»nın Fransa'da önemli bir dinamik yaratmasıyla sol içi tartışmanın merkezi bütünüyle devlet ve iktidar sorununa kaymıştır artık. FKP'nin «devlet, devleti elinde tutan sınıfların dolaysız aracıdır» tezi karşısında

Birikim 56-57/40

Poulantzas, başka düşünürlerle birlikte, devletin görece özerkliği, devletin toplumda sınıf egemenliğini meşrulaştırma işlevi üzerinde karşı tezler geliştirirler. 1976 yılında yayımlanan ve Poulantzas, S. de Brunhoff, C. Buci-Glucksmann, Joachim Hirsch, J.-M. Vincent ve başka Marksist düşünürlerin yazılarının bulunduğu **Devletin Bunalımı** adlı derleme bu çerçevede yer alır.

Poulantzas bu derlemedeki yazısında 1978'de yayımlanacak olan **Devlet, İktidar ve Sosyalizm** kitabının temel sorunsalını kurmaya başlar. Doğu ve Batı Avrupa'da giderek yaygınlaşan bürokratik, müdahaleci devlet üzerine dikkatini yoğunlaştırır. Bu çerçevede onun için temel nokta iktisadi üretim süreci içinde kertenin artan belirleyici bir işlev görmeye başlamasıdır.

Poulantzas'ın yayımlanmış bu son kitabı üzerinde daha uzun durmadan önce, 1975'de yayımlanmış ve Portekiz, Yunanistan ve İspanya'da diktatörlük rejimlerinin yıkılmasını belli bir coğrafi konjonktür (Avrupa ve Ortak Pazar) ve uluslararası iktisadi, siyasi bunalım çerçevesinde ele alan **Diktatörlüklerin Bunalımı** adlı kitabını belirtmek gerek Türkiye açısından da önemli ipuçları taşıyan kitabın temel sorunsalı, kapitalizmin güncel bunalımı çerçevesinde Avrupa için tarihin karanlıklarına gömüldüğü sanılan otoriter devlet biçiminin giderek ortaya çıkabileceğini vurgulamaktır. Öte yandan, diktatörlükten «kurtulmuş» üç toplumun bu süreçlerinin incelenmesiyle, burjuvaziyle yapılacak ittifakların nasıl bir karmaşıklık üzerine oturduğunu ve «iç burjuvazinin» demokratikleşme süreci sonunda nasıl hegemonyasını kurmayı başardığını belirtmektedir. «Olağanüstü bir rejime karşı, çözüm olarak en son anda başvurulan tarihi anlaşmaların ortaya çıkabileceği, halk hareketinin savunmada olduğu anı beklememek» fikri Poulantzas'ın, sosyalizmin, karanlık gecenin bir anda aydınlığa kavuşması olarak ele alınmaması gerektiğini vurgulayan düşüncesinin altını çizmektedir.

Eğer Poulantzas'ın düşüncesinin evriminde bir dönemleme yapmak gerekirse, son kitabı **Devlet, İktidar ve Sosyalizm**'i yeni bir evrenin başlangıcı olarak ele almak gerekir. Genel bir devlet teorisi öamayacağı ölçüde, Poulantzas için bir devlet tarzından başka bir devlet tarzına geçişin de teorisi olamaz. Özellikle kapitalist devletten sosyalist devlete geçişin genel bir teorisi olamaz. Bu konuda yapılan çalışmalar (ve en başta kendi çalışması) salt eylem için rehberlik görevi gören, fakat rehberliği yönlendirici olmayı aşmayan «teorik stratejik» kavramlar olabilirler.

Ayrıca bu sorunsal içinde, Althusser'in tersine, devlet salt sınırlayıcı, baskıcı bir kurum değildir. «Devlet pozitif olarak çalışır, yaratır, değiştirir, gerçek şeyler üretir.» Devletin eylemlerini salt ideoloji ve baskı olarak ele alınca, aynı devletin iktisadi eylemlerini anlayamayız, der. Buradan iktidar sorununa geçmek gerekir. Poulantzas için Marksizmde iktidar devlete indirgenemez. Üretim ilişkileri içinde ve dışında yer alan çeşitli iktidar ilişkileri vardır. İktisadi süreç ve üretim ilişkilerini de bir iktidar ağı olarak ele almak gerektiğini belirtir. Burada Poulantzas'ın Foucault'dan aldığı ve onunla tartışmaya girdiği iktidar ilişkileri sorunu üzerinde durmakta yarar var. İktidarın ilişkilerin salt bir kutbu olmadığı konusunda Foucault ile birleşen Poulantzas, bundan sonra Foucault'nun iktidarın dışında olma perspektifini eleştirir. Poulantzas için iktidar ilişkidir. Örneğin kapitalist toplumda ezilen sınıflar devlet iktidarının içindedirler. Bu iktidarın bir ucunu oluştururlar. Bunun dışında ideolojik aygıtlar, çeşitli söylemler iktidarın oluşumunda devlet boyutunu aşarak, iktidar ilişkisini kurarlar. Sorun böyle ele alınınca, iktidarın dışında olmak gibi bir perspektifin olanaksız olduğu, istesek de istemesek de iktidar ilişkileri içinde olduğumuz sonucu çıkar.

Poulantzas için devlet bir iktidar ilişkisi, «güçler ilişkisinin yoğunlaştığı» yer olduğu ölçüde, bu ilişkinin evrimiyle iktidarın yeri de değişebilir (örneğin iktidar millet meclisinden yürütme organına veya daha başka organlara doğru kayabilir).

Fakat devletin «teorik maddiyeti» nedir? Bu salt siyasal baskınlık değildir. Poulantzas için; ama devlet ve iktisatın görece ayrılığı (devlet ve sivil toplumun ikilemi) da değildir. Devletin en önde gelen temelini üretim ilişkileri ve onların kapitalist özgüllüğü üzerinde bulur. Bu çerçevede, Poulantzas, sorunsalının boyutlarını Marksizmin pek girmediği alanlara, fikir emeği/kol emeği, bilgi ve iktidar, bireyselleşme, ulus ve kanun sorunlarına doğru genişletir.

Tüm bu devletin çerçevesinde oluşan sorunların yanında, Poulantzas eski yazılarına göre 1978'de ilk kez sosyalizme geçişe yönelik öneriler geliştirmeye başlar. «Demokratik Sosyalizme» geçiş için, bir yandan halk kitleleri örgütlerinin özerkliğini ileri sürerken, bu önerinin en uç aşaması olan iktidar ilişkileri içinde yer almayan ve devletle ilişkileri **devleti unutmak** olan görüşün belki de «devletçiliğe meydanı boş bırakmak için en uygun yol olduğu» üzerine dikkatleri çeker.

Birikim 56-57/41

Bu «demokratik sosyalizm» devletçi olmayacaktır. Dolayısıyla buna ulaşmak için geçilmesi gereken yol devlet kurumunu içerden fethederek, onu sonradan değiştirmek olamaz. Kurum olarak devletin ürettiği özgül bir personel vardır: devlet bürokrasisi. Sınıf savaşının bu devlet personelinin içinde de varolduğunu belirttikten sonra, halk kesimlerine doğru eğilimi olan devlet personeli kesiminin bile devlet aygıtı içinde işin toplumsal bölüşümünün yeniden üretimini —hiyerarşik bürokrasileşme—, reddetmediklerini belirtir ve devletin değişmesinin devlet personelinin değişmesiyle kesinlikle gerçekleşmeyeceği üzerinde durur.

«Demokratik sosyalizme» geçiş ise Lenin'in belirttiği türden bir ikili iktidar stratejisi ve burjuva temsili demokrasininin tümüyle reddi yoluyla olacaktır, ne de devleti bir araç olarak gören ekonomist-araççı Marksist yaklaşım bu topluma ulaşabilir Poulantzas için. Dolayısıyla bu yeni topluma ulaşacak dinamiğin boyutu çeşitli olmalıdır. Bir yanda toplumsal hareketlerin özerkliği (be:ki siyasal partilerden de bağımsızlıkları), öte yandan temsili demokrasinin geliştirilmesi ve kitlesel işçi partilerinin kendilerini devlet ve iktidar şeması üzerine oturtmak yerine geleceğin toplumunun yapılarının nüvelerini içinde taşımaları.

Poulantzas'ın düşüncesi görüldüğü gibi 1960 sonrası Marksist düşünce içinde gerçekleşen yenilenmenin izlerini bütünüyle taşımakta. Denebilir ki Poulantzas Avrupa-komünizmi kavramının gelişimi içinde, bu yaklaşımın reformist kanadı karşısında «sol Avrupa-komünizmini» savunuların önde gelenlerinden.

Son olarak, Poulantzas'ın Yunanistan'da Sovyetler Birliği'ne çok yakından bağlı Yunan (dış) Komünist Partisi'nden ayrılanların kurduğu Yunan (iç) Komünist Partisi'nin önde gelen üyelerinden olduğunu belirtmekte yarar var.

Poulantzas'ın basılmış kitapları:

- 1 — «Nature des choses et droit» («Şeylerin doğası ve hukuk») 1966 Paris, LGDJ. (doktora tezi).
- 2 — *Pouvoir politique et classes sociales* («Siyasal iktidar ve toplumsal sınıflar») 1968, Paris, Librairie F. Maspero.
- 3 — *Fascisme et Dictature* («Faşizm ve Diktatörlük») 1970, Paris, Librairie F. Maspero. II. baskı 1974, Seuil/Maspero.
- 4 — *Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui* («Bugünkü kapitalizmde toplumsal sınıflar») 1974, Paris, Seuil.
- 5 — *La crise des dictatures* («Diktatörlüklerin Bunalımı») 1975, Seuil/F. Maspero.
- 6 — «L'Etat, le Pouvoir et le Socialisme» («Devlet, İktidar ve Sosyalizm») 1978, Paris, P.U.F.

Bunların dışında Poulantzas'ın derlediği ve içinde kendisinin de bir yazısının olduğu *Devlet'in Bunalımı* 1976, Paris, P.U.F.

Fransızca çıkmış makaleleri için *Dialectiques* dergisinin bahar 1976 (no 13), kış 1977 (no. 17) ve güz 1979 (no. 28) içinde Devlet üzerine yaptığı söyleşiler;

La Nouvelle Critique dergisinin şubat 1977 sayısında ve *France Nouvelle* dergisinin 1 kasım 1976 tarihli sayısındaki tartışmalar;

Repères dergisinin ocak 1977 sayısındaki tartışma;

Türkçe çıkmış yazıları:

- 1 — «Kapitalist Devlet Sorunu» içinde, Birikim yayınları, 1977.